

Foreldresamarbeid til barnets beste

Tverrfaglig samarbeid med foreldrene til barn med særskilte behov

Ingrid Grønning By
[kandidatnummer: 6005]

Bacheloroppgave
[BHBAC3950]

Trondheim, mai 2018

Bacheloroppgaven er et selvstendig studentarbeid gjennomført ved Dronning Mauds Minne Høgskole for Barnehagelærerutdanning og er godkjent som en del av barnehagelærerutdanningen. Under utarbeidelse av oppgaven har studenten fått veiledning ved DMMH.



DronningMaudsMinne
HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Innholdsfortegnelse

Forord	3
1. Innledning	4
1.1 Bakgrunn av valg av tema	4
1.2 Problemstilling	5
2. Teori	6
2.1 Barn med særskilte behov	6
2.2 Foreldresamarbeid	8
2.3 Tverrfaglig og tverrretatlig samarbeid	9
2.4 Pedagogisk ledelse	11
3. Metode	14
3.1 Valg av metode	14
3.2 Utvelging av informanter	15
3.3 Innsamlingsstrategi	15
3.4 Intervju	16
3.5 Analysearbeid	17
3.6 Metodekritikk	18
3.7 Etske retningslinjer	18
4. Analyse og tolkning av datainnsamling	19
4.1.1 Alt starter fra dag en	19
4.1.2 Mistanke om at barn har særskilt behov	20
4.2 Kunnskap om tverrfaglig samarbeid	21
4.3 Involvering av personalet og ledelse	23
4.4 utfordringer ved foreldresamarbeidet	25
4.5 utfordringer ved tverrfaglig samarbeid	28
4.6 Overgangen til skole	29
4.7 Et godt tverrfaglig samarbeid innebærer	30
Avslutning	32
Referanseliste	33

Forord

Jeg vil takke informantene som stilte opp til intervjuene og delte sine opplevelser og erfaringer og til medstudenter, venner og veiledere som har støttet meg gjennom prosessen. Denne oppgaven har gitt meg mer kunnskap om som pedagogisk leder om hvordan kan jeg etablere et godt tverrfaglig samarbeid med foreldrene til barn med særskilte behov. Det har vært en spennende prosess med å skrive en stor oppgave med teorier, samfunnsvitenskapelig metode og drøfting. Når jeg begynner å jobbe på barnehagen vil jeg gjerne benytte mine kunnskap fra denne oppgaven. Min oppgave er dedikert til min familie.

”Man skal ha mot til å ta kontakt og står frem for barn” – Anne, en av informantene.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn av valg av tema

Denne oppgaven handler om foreldresamarbeid for barn med særskilte behov. Grunnen til at jeg valgte dette tema er at jeg er interessert i få mer innsikt i og kunnskap om denne type samarbeid. Min framtidige arbeidsplass vil kreve kunnskap om et slikt samarbeid med tanke på mine forutsetninger og realkompetanse.

I barnehagens formålparagraf står det følgende; ”Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling...” (Barnehageloven, 2017, § 1). Den understreker at vi skal arbeide for et godt samarbeid med foreldrene ved vekt på at barnet skal få en god barnehagehverdag gjennom omsorg, lek og læring uansett forutsetninger.

Barnehagen skal tilpasse det allmennpedagogiske tilbudet etter barnas behov og forutsetninger, også når noen barn har behov for ekstra støtte, tidlig får den sosiale, pedagogiske og/eller fysiske tilretteleggingen som er nødvendig for å gi barnet et inkluderende og likeverdig tilbud. Tilretteleggingen skal vurderes underveis og justeres i tråd med barnets behov og utvikling (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 26).

Rammeplanen understreker at barnehagen skal opprette et godt tilrettelagt miljø for barn med særskilte behov. Oppgaven inneholder mange paragrafer som barnehagen må kjenne til rettigheter til barn med særskilte behov og til foreldresamarbeid (Barnehageloven, 2017).

Her viser jeg til en forskning av en ekspertgruppe som nylig er blitt publisert om hvordan barnehagen og skole jobber med barn med behov for særskilt tilrettelegging. De konkluderer med at det spesialpedagogiske systemet er lite funksjonelt og ekskluderende i norske barnehager og skoler (Nordahl, 2018, s. 215). Det er alvorlig, og vi skal se mer av forskningen forløpende i oppgaven. Det blir ofte nevnt at mangel på spesialpedagogisk kompetanse i skoler og barnehager er en stor utfordring (Nordahl, 2018).

I denne oppgaven vil jeg legge vekt på hvordan pedagogisk leder kan skape et godt tverrfaglig samarbeid med foreldrene/foresatte med barn med spesielle behov i det daglige i

barnehagen. Siden jeg synes at jeg har fått for lite kunnskap om det under utdanningen, vil jeg gjerne få mer innsikt i hvordan pedagogiske lederne jobber med det i praksis i hverdagen. Jeg anser det som nødvendig å tilegne meg mer kunnskap om foreldresamarbeid og få mer innsikt i det for å skape en god yrkesetikk, teamarbeid og fremme mangfold av verdier. Vi er til enhver tid pliktige til å arbeide i tråd med prinsippet om barnets beste, i følge av Barnehageloven § 1, formål (Barnehageloven, 2017, § 1).

1.2 Problemstilling

Målet med bacheloroppgaven er å finne ut hvordan pedagogiske ledere arbeider med foreldrene og andre instanser til barnets beste og undersøke hvilke utfordringer de møter slik at jeg kan eventuelt være mer forberedt på dette når jeg skal begynne å jobbe som barnehagelærer.

Jeg har fått forståelse for at foreldresamarbeid er utfordrende, derfor er jeg spesielt interessert i det og tatt det med i problemstillingen. Det er viktig å få med foreldrene/foresatte for å kunne samarbeide med andre instanser som involveres når barnet har særskilte behov. Foreldrene/foresatte er ulike og har forskjellige forventninger til barnehagen. Som pedagogisk leder må man tilpasse seg til hver enkelte forelder/foresatt for å skape et godt samarbeid. Pedagogisk leder tas med i problemstillingen ettersom jeg har valgt ledelse i en lærende barnehage som fordyping.

En hensikt med oppgaven er å ta utgangspunkt i barnehagens perspektiv. Hvordan opplever pedagogiske ledere å samarbeide med foreldre og andre instanser? Hva er det som er mest utfordrende ved samarbeidet? Hvordan gjennomfører de prosessen med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid? Målet med bacheloroppgaven er å finne ut hvordan pedagogiske ledere arbeider med foreldrene og andre instanser til barnets beste og undersøke hvilke utfordringer de møter slik at jeg kan eventuelt være mer forberedt på dette når jeg skal begynne å jobbe som barnehagelærer.

Problemstillingen blir slik:

”Hvordan kan pedagogisk leder etablere et godt tverrfaglig samarbeid med foreldre/foresatte til barn med særskilte behov?”

For å avgrense problemstillingen fokuserer jeg på pedagogiske ledelse i samarbeidet. Det kunne være interessant å intervju foreldrene og andre instanser, men det var nødvendig å

avgrense seg. Jeg påminner at når jeg skriver foreldresamarbeid, foreldrene eller foreldreansvaret, gjelder både foreldre og foresatte.

2. Teori

Her skal jeg presentere ulike teorier som er relevant til problemstillingen. Jeg starter med å se på barn med særskilte behov. Deretter jeg fordypet meg mer i foreldresamarbeid og hvordan det fungerer i dag. Jeg vil videre beskrive hva som kjennetegner tverrfaglig samarbeid. Hvilke roller har pedagogisk leder og hvilke oppgaver har de i barnehagen. Underveis skal jeg vise til tidligere forskning og lovverk.

2.1 Barn med særskilte behov

”Du skal alltid behandle mennesker som mål i seg selv og ikke kun som et middel” (Kant, 1970, I Hennem & Østrem, 2016, s. 93). Å møte barn som subjekt handler om å anerkjenne individets rettigheter i forhold til egen opplevelsesverden (Bae, 2004, I Tholin, 2015, s. 77). Det innebærer at vi som voksne skal anerkjenne barns væremåte, å være seg selv som individ som har rett til å ta hensyn til sine egne tanker og følelser. De skal kunne søke selv og finne mening tilværelsene og delta og samhandle med andre mennesker. Det er vi som barnehagelærere som har ansvar for å ivareta barn som subjekt (Tholin, 2015, s. 77).

Barn med særskilte behov er fellesbetegnelse for alle barn som av ulike årsaker har behov for oppfølging (Sjøvik, 2014, s. 19). Det kan for eksempel være barn med nedsatt funksjonsevne, allergi eller sykdom. Det kan virke som et stort og vidt område å få innsikt i. Barnehageloven § 2, 6.ledd: ” Barnehagen skal ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller” (Barnehageloven, 2017, § 2). Her ser vi at barnehagen har plikt til å jobbe for å tilrettelegge hverdagen for alle barn og barnegrupper. Man skal synliggjøre og ivareta mangfoldet, respektere hverandre og arbeide mot diskriminering og mobbing.

Barn med nedsatt funksjonsevne har prioritet ved opptak i følge av det første leddet, og på det andre leddet står det: Barn som det er fattet vedtak om etter lov om barneverntjenester §§ 4-12 og 4-4 annet og fjerde ledd, har rett til prioritet ved opptak i barnehage” (Barnehageloven,

2017, § 13). Barn med funksjonsevne får prioritert plass og barn og familie som får hjelp av barnevern eller som barnevernet har overtatt omsorgen som har rett til å få prioritert opptak (Barnevernloven, 2017, §§ 4-12 og 4-4). Det forutsetter at det skal foreligge en sakkyndig vurdering av om barnet har særlige behov for spesialpedagogisk hjelp (Barnehageloven, 2017, § 19d). Rammeplanen understreker at barnehagen skal samarbeide med foreldrene for å legge til rette for at barnet får en trygg og god start i barnehagen (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver 2017, s. 23).

Nå skal vi se litt nærmere på paragrafen 19 om spesialpedagogisk hjelp i Barnehageloven. Barn har rett til spesialpedagogisk hjelp dersom de har særlige behov for det, og at barn skal gå hjelp og støtte i utvikling og læring av for eksempel språklige og sosiale ferdigheter. Det kan gis til barnet individuelt eller i gruppe og tilbud om foreldrerådgivning (Barnehageloven, 2017, § 19a). Her vises det til at barn har rett til å få spesialpedagogisk hjelp etter sakkyndig vurdering. Kommunen har ansvar for å sikre at barn med nedsatt funksjonsevne får et egnet individuelt tilrettelagt barnehagetilbud. Det skal ikke være en uforholdsmessig byrde for kommunen, for det er en plikt som de må opprettholde uavhengig av ressurser (Barnehageloven, 2017, § 19g). Barnehagen har plikt til å gi tegnspråkopplæring om barn har tegnspråk som første språk eller etter en sakkyndig vurdering (Barnehageloven, 2017, § 19h). Det er mange paragrafer som barnehagen og kommunen må forholde seg til når de har barn med særskilte behov uansett hvilken ressurser som finnes i både kommunen og barnehagen.

Overgangen fra barnehage til skole kan være spesielt sårbar for barn med særskilte behov når barns utvikling, selvbylde og livskompetanse kan støttes eller svekkes (Moen & Svendsen, 2014, s 110). Barnehageeier og skoleeier har et overordnet ansvar for å tilrettelegge en god overgang med gode rutiner og retningslinjer (Moen & Svendsen, 2014, s. 111).

Rammeplanen understreker at barnehagen skal legge til rette for at de eldste barna har med seg erfaringer, kunnskaper og ferdigheter som gir dem godt grunnlag og motivasjon for å begynne på skolen (Rammeplan for barnehagen for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 24).

Man må passe på at man ikke fokuserer for mye på barns spesielle behov, men også på barnets ressurser. Det handler om å se på andre sider av barnet, hva det mestrer og ikke mestrer. Der kan man finne ut hvilke særskilt hjelp barnet vil trenge i overgangen (Moen & Svendsen, 2014, s. 111). En forskning fra Nordahl (2018) hevder at ”en vellykket overgang til

skolen handler om å forbedre relasjonene mellom barn, familie, barnehage og skole ved å bruke egnede overgangspraksiser. Det handler ikke bare om at barnet skal være klar for skolen, men i like stor grad om at skolen skal være klar for barnet” (Nordahl, 2018, ss. 78-79).

2.2 Foreldresamarbeid

Birthe Ravn om foreldresamarbeid:

Et forhold mellom mennesker som i respekt for hverandres forskjellige kunnskaper, ferdigheter, egenskaper og holdninger arbeider mot samme mål på grunnlag av en felles sum ressurser. Det ideelle samarbeidet hviler på gjensidig tillit og på en felles ansvarsfølelse og beslutningstagen. Det dreier seg om et likeverdig forhold (Ravn, 1985, I Glaser, 2013, s. 62).

Foreldreansvaret er formulert i Barneloven § 30, 1. Ledd:

Barnet har krav på omsorg og omtanke fra dei som har foreldreansvaret. Dei har rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve innafor dei grensene som §§ 31 til 33 set. Har foreldra sams foreldreansvar, skal dei ta avgjerdene saman. Foreldreansvaret skal utøvast ut frå barnet sine interesser og behov (Barneloven, 2018, § 30).

Foreldrene har plikt til å ha omsorgsansvar for barnet og ta avgjørelser for barnets beste ut av dets alder og modenhet. Barnehagen har plikt til å samarbeide med foreldrene for å legge til rette for at barnet får en trygg og god start i barnehagen. Det gjelder overganger innenfor barnehagen, som for eksempel overgang til storbarnsavdelingen. Det krever godt samarbeid mellom barnehagen, skole og foreldrene for at barnet får en trygg overgang til skole og eventuelt skolefriordning (SFO). Det krever samtykke fra foreldrene for å dele opplysninger om barnet til skolen (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, ss. 23-24). Nordahl (2007) mener at et godt samarbeid handler om å sikre god informasjonsflyt som fører til at det blir en god dialog og mulighet for medvirkning for foreldrene (Nordahl, 2007, I Glaser, 2013, s. 72). Det er viktig å ha gode rutiner for samarbeidet ved å passe på at alt blir skriftliggjort og tydeliggjort. Som for eksempel skilte forelder som er viktig å huske på å gi samme informasjon eller minoritetsfamilie hvor mor og far ennå ikke kan norsk der må barnehagen finne løsninger på hvordan de kan kommunisere (Glaser, 2013, s. 72). Et godt samarbeid og en god kommunikasjon mellom barnehagen og familien er grunnleggende for barnets trivsel og utvikling” (Glaser, 2013, s. 73).

Foreldrene skal samtykke før saker blir henvist til andre profesjoner eller instanser, og har rett til å få innsyn i innholdet av papirene om barnet. Det andre leddet er; Tilbudet om spesialpedagogisk hjelp skal så langt som mulig utformes i samarbeid med barnet og barnets foreldre, og det skal legges stor vekt på deres syn (Barnehageloven, 2017, §19b). Med unntak dersom det er mistanke om mishandling eller andre former for alvorlig omsorgssvikt som skjer hjemme, har barnehagen opplysningsplikt til barnevernet uten samtykke fra foreldrene (Barnehageloven, 2017, § 22).

Rammeplanen understreker at barnehagen skal legge til rette for foreldresamarbeid og sikre god dialog på individ og gruppenivå. Individnivået gjelder hvert enkelt barn som har behov til å få tilbudet tilrettelagt gjennom helse, trivsel, erfaringer, utvikling og læring. Barnehagen må presentere sin observasjon og vurderinger ved å begrunne dem overfor foreldrene og respekterer deres synpunkter. Foreldrene har rett til å medvirke i den individuelle tilretteleggingen av tilbudet (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 22).

På gruppenivå er det foreldrerådet og samarbeidsutvalg. Foreldrerådets formål er å fokusere på foreldrenes interesser og skape et godt samarbeid mellom barnehagen og foreldrene. De er med å bidra til godt barnehagemiljø. For eksempel foreldrebetalingen må bli vedtatt gjennom foreldrerådet. Samarbeidsutvalget skal være rådgivende, kontaktskapende og samordnende organ. Her fokuserer de på saker om barnehagens virksomhet og innhold til og med for forholdet til foreldrene. Som for eksempel å vedta barnehagens årsplan eller budsjettforslag (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, ss. 22-23).

Foreldresamarbeid skjer til både på uformelt og formelt. Det formelle samarbeidet gjelder alt av planlagt aktivitet som for eksempel foreldresamtaler, foreldremøter, temakvelder, foreldrekaffe og dugnader. Den uformelle samarbeidet som ikke er planlagt skjer ofte i hente- og bringesituasjoner i barnehagen, spontane samtaler og foreldrekaffe (Glaser, 2013, s. 73). Den uformelle samarbeidet er spesielt viktig for foreldrene fra minoritetsbakgrunn for at de kan bli kjent med barnehagens arbeid. ”Gjennom samtaler og tilstedeværelse i barnehagen kan foreldrene og personalet bli og trygge for hverandre” (Glaser, 2013, s. 73).

2.3 Tverrfaglig og tverretatlig samarbeid

Som offentlig velferds mål er utfordringene at barn med ulike diagnoser eller andre utfordringer som gir særskilte behov, skal få hjelp og tilrettelegging. Derfor kreves utstrakt

samarbeid for å løse det; både på tvers av ulike offentlige og private instanser, og i samarbeid med foreldre og foresatte. ”Tverrfaglig samarbeid handler om å samarbeide mellom ulike fagutdannede yrkesgrupper på tvers av faggrensene for å nå et felles mål” (Glavin & Erdal, 2017, s. 24). Det handler om å samarbeide med andre profesjoner. Barnehagelærere, barnevernspedagoger, logopeder osv. kan være ansatte enten i samme instans eller i ulike instanser. ”Tverretatlig samarbeid handler om å samarbeide med ulike typer tjenester og faginstanser med forskjellige funksjoner overfor barn” (Børhaug & Moen, 2014, s. 104). Tverrfaglig samarbeid kan være enten innenfor eller utenfor barnehagen, mens tverretatlig samarbeid er å samarbeide med flere instanser som for eksempel; barnevernet, pedagogisk-psykologisk tjeneste, helsetjeneste, politi mm.

Tverrfaglig samarbeid har en modell med tre ulike kompetanser. Kjernekompetanse er en type kompetanse som skiller kompetanser hos hver enkelte profesjoner fra hverandre. Overlappende kompetanse er kompetanse som flere har, men nødvendigvis ikke alle. Felles kompetanse utvikler seg når vi starter med å samarbeide tverrfaglig, gjennom språk, verdier, kunnskaper og ferdigheter. Profesjonene blir kjent med hverandres oppgaver og arbeidsområde. Det gjør det lettere å kommunisere og samhandle med hverandre (Børhaug & Moen, 2014, s. 105).

For eksempel har vi barnehagelærere med kjernekompetanse innen pedagogikk, barnehagevirksomhet og barnefaglig kunnskap. Barnevernstjenester har kompetanser for barn fra 0 til 18 år og hvordan de håndterer og hjelper barn i vanskelige situasjoner og skole fokuserer på læringsmiljø. Men i overlappende kompetanse kan være at barnehage og barnevern har til felles er å jobbe for barnets beste, skole og barnevern om forebyggende arbeid og skole og barnehage er å jobbe for å skape en god overgang og læringsmiljø. Felles kompetanse er å jobbe for barnets beste og har et forebyggende arbeid med tidlig innstas. ”Hensynet til barna og deres familier og kvaliteten på tjenestene er det viktigste grunnlaget for et slikt samarbeid” (Børhaug & Moen, 2014, ss. 102-103).

Barnevernstjenesten har ansvar for generelle forebyggende oppgaver og for særlige tiltak i forhold til enkelt barn og deres familier” (Moen & Svendsen, 2014, s. 116). Dersom foreldrene ikke samtykker i tiltaket til barnevernet vil saken bli henvist videre til fylkesmannen (Moen & Svendsen, 2014, s. 114).

Hver kommune og fylkeskommune skal i følge opplæringsloven ha en pedagogisk-psykologisk tjeneste (Moen & Svendsen, 2014, s. 108). Det kan være psykolog, pedagog, sosionom, barnevernspedagog eller spesialpedagoger. Dersom PP-tjenesten ikke har nok kompetanse til å ta en sakkyndig vurdering må de ta kontakt med Statlig spesialpedagogisk tjeneste (Statped). PP-tjenesten vurderer om hvilken type sakkyndig vurdering er det er behov for i den enkelte sak. De gir tiltak etter loven og gi råd og veiledning til skole, barnehage og foreldrene (Moen & Svendsen, 2014, s. 108).

Rutiner for samarbeid mellom barnehage og PP-tjeneste starter med *konsultasjon* hvor barnehagen kan ta kontakt med PP-tjenesten om de er usikre på om det er behov for hjelp. Foreldrene får tilbud om et møte for å høre hva PP-tjenesten har å tilby til dem. Det er alltid foreldrene som formelt henviser selv om barnehagen eller skole som tok initiativ (Glavin & Erdal, 2018, s. 175). Neste fasen er *inntak*. Da skal PP-tjenesten gå gjennom saken og vedtaket, så gir de tilbakemelding til foreldrene og barnehagen og eventuelt andre instanser. Neste fase er *utredning*.

Nordahl (2018) understreker at ”PP-tjenesten får en sentral rolle som ressursfordeler i barnehager og skoler, og deres lange saksbehandlingstid i arbeidet med sakkyndige vurderinger vanskeliggjør mulighetene for tidlig innsats for barn og unge” (Nordahl, 2018, s. 171). Rapporten viser til at det er kun 4 av 10 barn med behov for særskilt tilrettelegging får hjelp, og at de fleste barn får hjelp når de går på ungdomsskolen (Nordahl, 2018, s. 216). Det er tid og kapasitet som hindrer tidlig innstas hos PP-tjenesten.

2.4 Pedagogisk ledelse

I den nye rammeplanen står det: ”Pedagogisk leder har ansvar for å iverksette og lede det pedagogiske arbeidet i tråd med godt faglig skjønn. Den pedagogiske lederen skal veilede og sørge for at barnehageloven og rammeplanen oppfylles gjennom det pedagogiske arbeidet” (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 15).

Gotvassli presenterer fire ulike aspekter ved oppgavene i barnehagen. En av dem er produksjon, pedagogisk ledelse som vi skal fokusere på. Punktene under ”produksjon”; faglig veiledning av de ansatte, planlegging av pedagogisk virksomhet, evaluering av gjennomførte tiltak, å være faglig oppdatert, utforme mål og følge med på aktivitet på avdelingen

(Gotvassli, 2013, s. 65). Det kan være for eksempel; å ha kontakt med foreldrene, veilede personalet, organisere og iverksette av det pedagogiske arbeidet, iverksette utviklingsarbeid, evaluerer av det pedagogiske arbeidet og observerer og kartlegger barn (Gotvassli, 2013, s. 66). ”Barnehagen er en lærende organisasjon der hele personalet skal reflektere rundt faglige og etiske problemstillinger, oppdatere seg og være tydelige rollemodeller. De skal ivareta relasjoner mellom barna i grupper, mellom barn og personalet og mellom personalet og foreldre” (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 14). En definisjon om leder av Skogen (2013);

En leder organiserer og gjennomfører arbeidet i en organisasjon gjennom å kommunisere med personalet. Gjennom forståelse for mellommenneskelige relasjoner, problemløsning, pedagogisk utvikling, løsning av administrative oppgaver og samspill påvirker og motiverer lederen personalgruppen. Hensikten med å organisere og gjennomføre arbeidet er å nå visse mål (Skogen, 2013, ss. 26-27).

Pedagogiske leders viktige oppgaver til å jobbe med å refleksjon og være oppdatering det som skjer i samfunnet og politikken. Man skal være en tydelig rollemodell for hverandre, barn og foreldre eller foresatte. Å ta vare på relasjoner mellom enkelte i barnehagen er viktig del av forebyggende arbeid. Det legger mye vekt på kvaliteten, som det står i stortingsmelding nr. 41 (2008-2009, I Gotvassli, 2013, s. 67).

En viktig del av det tverrfaglige samarbeidet er å styrke kvalitet og kompetanse til å håndtere ulike utfordringer og samarbeid. Som rapporten fra Nordahl som presenterer i dag mangler vi 1850 pedagogiske lederne for å oppfylle pedagognormen i alle norske barnehager, og det vil øke risikoen for at barna får ikke det tilbudet som de har rett til å ha i barnehagen (Nordahl, 2018, s. 82). De mener at det er for store variasjoner i kvalitet i barnehagene. Spesielt for barn med særskilte behov som er mest utsatt om barnehager har for lav kvalitet (Nordahl, 2018, s. 81). Det stiller krav om at barnehageeiere må ansette folk som har riktig kompetanse til å organisere og iverksette det pedagogiske arbeidet og kjent med barnehagens innhold og oppgaver for å øke kvalitet hos alle norske barnehager. Rapporten viser også at det er en stor andel av barn og unge med særskilte behov møter i hverdagen ansatte i skole og barnehagen uten pedagogisk kompetanse (Nordahl, 2018, s. 216).

”Observasjon er sansetrening ved å registrere omgivelsene våre ved hjelp av sansene er grunnleggende for overlevelse, utvikling og aktivitet” (Askland, 2011, s. 145). Observasjon til barnehagelærere er systematisk regisering, tolking og forandring (Askland, 2011, s. 146).

”Kartlegging kan bidra til at barnehagelærere raskere oppdager at noen barn og familier kan trenge særlig tilrettelagt hjelp og støtte, og dermed kan bidra med god og tidlig innsats” (Mørland, 2014, s. 91). Men der må man være kritisk og bruke etisk og faglig vurdering siden det finnes mange ulike typer verktøy at man må være varsomt med å trekke for raske slutningene. Man må vise respekt for barns menneskeverdet ved å bruke andre som for eksempel kolleger, foreldre eller fagpersoner som observatør (Mørland, 2014, ss. 92-93).

Om barnehageansatte har observert eller kartlagt som konkluderer med at et barn har behov for hjelp og støtte, eller foreldrene ber om råd om hvordan de kan håndtere en situasjon, må ledelsen være profesjonell og skape en god dialog som mulig. Det kan være sårbare situasjoner for foreldrene og føre til at de kan havne i forsvarsposisjon som gir dårlig utgangspunkt med samarbeidet (Glaser, 2013, s. 85). ” Kristiansen (2004) hevder at tillit handler om å ha tro på og forventninger om at en person skal være slik” (Glaser, 2013, s. 118).”Det handler om å ha erfaringer man har forventninger til hvordan det andre mennesket oppfører seg” (Glaser, 2013, s. 118).

Glaser skriver at det er den profesjonelle aktøren som har ansvar for å bygge et tillitsforhold siden forholdet er asymmetrisk (Nordahl, 2007, I Glaser, 2013, s. 119). Man skal sette barn i sentrum selv om samtalen er vanskelig. Om en barnehagelærer deler bekymring eller problemer med foreldrene er det ønskelig for å hjelpe og støtte barnet. Der har kommunikasjon mye å si hvordan samarbeidet vil ende. Man må passe på at det blir ikke for mye fokus på det negative hos barnet, og heller fokusere på det positive (Glaser, 2013, s. 123). Som nyutdannede barnehagelærer må man anerkjenne de mange ulike følelsene foreldre til barn med særskilte behov har. Der kan vi gi råd om hvordan de kan leke med barnet sitt eller gi praktiske råd. De trenger å bli bekreftet på at de er viktige personer i barnets liv. Foreldrene har ulike forventninger og kunnskap, der må man tilpasse seg til hver enkelt (Mørland, 2014, s. 97).

Dette krever det som i teorien kalles verdibasert pedagogisk leder (Gotvassli, 2013, s. 121). For å være en verdibasert leder skal man være; ”en målformulerende, problemløsende, språkskapende og videreutviklende prosess, forankret i barnehagens verdier, som kan utøves

på både individnivå, gruppenivå og organisasjonsnivå” (Gotvassli, 2013, s. 121). Verdibasert pedagogisk ledelse forutsetter en tydelig leder som jobber med å utvikle barnehagen ved å tilrettelegge at arbeidet er basert på barnehagens verdi og samfunnsmandat. I samarbeid med foreldrene skal pedagogisk leder være ikke-dømmende, vise respekt og anerkjennelse for ulike syn og verdier (Glaser, 2013, s. 84).

3. Metode

Samfunnsvitenskapelig metode handler om hvordan man går fram for å samle inn data om den sosiale virkeligheten og hvordan data blir analysert. Det er en forskningsoppgave å samle inn, analysere og tolke data (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 25). Informasjon kan innhentes gjennom intervjuer, spørreskjema eller observasjoner for å finne svar på problemstillingen (Larsen, 2007, s. 13). Som nevnt man ut og samle data for å få mer kunnskap om hvordan samfunnet fungerer.

3.1 Valg av metode

”Ordet metode, kommer av det greske *methodos*, og betyr å følge en bestemt vei mot et mål” (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 25). Strengt tatt er det problemstillingen som skal styre hvilken metode som skal brukes, og vil gjøre den røde tråden klarere, og lettere å begrense oppgaven. Metode brukes som et verktøy eller redskap for å få svar på spørsmål og få ny kunnskap innenfor et felt (Larsen, 2007, s. 17). Her skal vi se nærmere på de to ulike metodene som er brukt til å samle data for å finne svar på problemstillingen.

I forskning skiller man mellom kvantitativ og kvalitativ metode. Kvantitativ metode er kjennetegnet ved at data presenteres gjennom å telle opp hvor mange som gir ulike svar, som igjen har ulike forhåndsdefinerte verdier. Slike data kalles for *harddata*. Harddata kan samles inn gjennom for eksempel spørreundersøkelse. Det krever ofte flere deltakere enn ved kvalitativ metode. Kvalitativ metode skal ikke tallfeste data, men fokuserer på egenskaper hos de enkelte som blir undersøkt. Disse data blir kalt for *mykdata* (Larsen, 2007, s. 22).

Dalland sier at begge metodene bidrar på hver sin måte til en bedre forståelse av det samfunnet vi lever i, og av hvordan enkelt mennesker, grupper og institusjoner handler og samhandler (Dalland, 2017, s. 52). Jeg skal bruke kvalitative metode da den er relevant for problemstillingen. Siden jeg primært ønsker å få innsikt i ledernes opplevelser og erfaringer ved samarbeidet er det naturlig å velge en kvalitativ tilnærming. Her trenger jeg ikke å lage et skjema med svaralternativer, men å stille åpne spørsmål og få egnede svar. Jeg fikk gjennomført intervju med tre pedagogiske ledere fra forskjellige barnehager.

3.2 Utvelging av informanter

Informantene er pedagogiske ledere med erfaring og kompetanse i å samarbeide med foreldrene til barn med særskilte behov og i hvordan de ulike barnehagene jobber med det området. De tre barnehagene til informantene har ulike organisasjonsstruktur og ligger langt fra hverandre. Det var med hensikt for å få et bredt perspektiv til mitt prosjekt.

Jeg valgte strategisk utvelging av informanter som innebærer at man har bestemt seg for hvilken målgruppe som man må bruke for å samle inn data på en hensiktsmessig måte (Patton, 1990, i Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s.117). Det er pedagogisk leder som er målgruppen. Måten jeg skaffet informanter på skjedde på tre ulike måter. Den ene måten var en strategi gjennom det nettverket jeg har. En av informantene var ukjent, og en av dem bekjent fra tidligere praksis. Den tredje informanten fant jeg gjennom ”barnehagefakta.no”, og fikk kontakt med en barnehagelærer som har mange års erfaring som pedagogisk leder med relevante erfaringer om barn med særskilte behov.

3.3 Innsamlingsstrategi

Intervju er en fin måte å få mer erfaringer og oppfatninger fram fra informantene. Informantene får større frihet til å uttrykke seg fritt enn det et strukturert spørreskjema tillater, og får mulighet til å rekonstruere hendelser. Forskeren kan be om å fortelle historier om hendelser og situasjoner man har opplevd (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, ss. 145-146).

Intervjuet som jeg gjennomførte kalles for én-til-én-intervjuet siden jeg ønsker få fyldige og detaljerte beskrivelser av informanters forståelse, følelser, erfaringer, meninger, holdninger og refleksjoner som er knyttet til et fenomen. Da blir det mer personlig (Johannessen, Tufte &

Christoffersen, 2016, s. 146). Det er relevant for min problemstillingen for å få innsikt hvordan de jobber med tverrfaglig- og foreldresamarbeid i det daglige.

3.4 Intervju

Informantene fikk intervjuguiden på forhånd slik at de kunne forberede seg. Intervjuguiden ble utarbeidet på bakgrunn av problemstillingen (vedlegg 2).

Intervjuene var strukturerte siden jeg fulgte opp med guiden. De fikk snakket fritt ved å svare på spørsmålene etter rekkefølge på guiden (Larsen, 2007, s. 83).

Jeg vil bemerke at det står ”spesielle” behov i intervjuguiden, siden jeg ikke oppdaget før intervjuene at det er mer formelt å bruke begrepet ”særskilte” behov. Derfor står det ”spesielle” behov i guiden (vedlegg 2), for det er det informantene har fått før og under intervjuene. ”Spesielle” og ”særskilte” har samme betydninger, så det vil ikke endre noe på innholdet fra informantene.

Jeg var bevisst på å følge intervjuguiden siden jeg har begrenset med tid til å skrive. Samtidig tok det litt tid da jeg trengte pause for å skrive ferdig før vi kunne gå videre. Intervjuene varte over en time og 15 minutter. I starten av intervjuene spurte jeg om bakgrunn til informantene. Det første spørsmålet var om hvordan de startet foreldresamarbeidet ved oppstarten av barnehagen. Intervjuguiden var bygget opp kronologisk fra barnehagestart til overgangen til skole. I det første intervjuet fant jeg ut at jeg burde ta med noe om hvordan de håndterer saksprosessen når de oppdager noe ved barnet siden det skjer ofte at det blir oppdaget etter oppstarten.

Under intervjuet skrev jeg samtidig mens vi snakket. Under samtalen brukte jeg tegnspråktolker. Da er det en viss fare for at jeg kan ha mistet noe informasjon mens jeg skrev. Den spesielle intervjusituasjonen kan ha medført at innsamlet data har en noe lavere reliabilitet i forhold til de som bruker opptaksutstyr og transkripsjon etter intervjuet. Imidlertid passet jeg på å repetere det som ble sagt for å forsikre om min forståelse av data. Vi ser mer på reliabilitet under metodekritikk.

Ved skrive inn håndskrevne notater som tas rett etter intervjuet utgjør tiden en kritisk faktor fordi forskeren sitter igjen med mange inntrykk og at utsagn, beskrivelser eller andre ting som

kom fram som ble ikke skrevet ned. Man bør notere umiddelbart etter intervjuet (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 155). Jeg brukte en PC til å skrive under intervjuene. Det var en grunn til at jeg gjentok meg for å forsikre meg om at det ble oversatt rett. Etter hvert intervju gikk jeg gjennom teksten hver for seg for å rette opp det språklige og eventuelt innholdet om det ble skrevet feil.

3.5 Analysearbeid

”I fenomenologisk metode ønsker forskeren å få økt forståelse av og innsikt i folks livsverden” (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 171). Som forsker skal man være opptatt av innholdet i datamaterialet, for eksempel hva informanter forteller i et intervju. (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 171).

Det finnes ingen ”rene” opplevelser, og det er alltid koblet til tolkning. Problemstillingen må derfor kunne formuleres slik at forskeren kan prøve å finne noen med erfaring om fenomenet, og ber informantene om å beskrive sine erfaringer (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 172). Det var det jeg gjorde ved å gjøre problemstillingen klar før jeg startet å gå ut og intervjuet de tre informantene. Problemstillingen gjorde det lettere for meg å avgrense tema og data jeg ønsker å finne for å forske på min problemstillingen. Etter de tre intervjuene så jeg gjennom innholdet for å se hva de svarte, så fortolket jeg dem og så prøvde jeg for å forstå deres meninger hos deres erfaringer.

Den første fasen av analysen er å bruke helhetsinntrykket ved å plukke ut de interessante og relevante data. Den andre fasen begynte jeg med å kategorisere og kode etter hvert spørsmål som en systematisk gjennomgang av materialer. Det gjorde jeg ved å lage tabeller med informasjon fra tre informantene. Det var for å lage en oversikt og for å sammenligne besvarelsene (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, ss. 173-174).

Den siste fasen er sammenfatning for å bruke materialet til å utforme nye begreper og beskrivelser. Det er for å se om man har valgt de riktige informasjoner som er relevante for det opprinnelige materialet som man har med før datainnsamling. Det er en prosess som sikrer systematikk i analysearbeidet (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2016, s. 56). Denne delen brukes til å analysere data ved å drøfte med teorier, hvis noe som ikke stemmer må man gå gjennom datamaterialet på nytt for å justere.

3.6 Metodekritikk

Jeg begynner med å vurdere relabiliteten. Relabilitet handler om troverdighet, om forskningen utføres på en tillitvekkende måte, om hvor pålitelig datamaterialet er, hvordan det samles inn, og hvordan det bearbeides, analyseres og tolkes (Bergsland & Jæger, 2014, s. 80). Jeg har innsett at jeg har fått gode innspill som jeg trengte til min oppgave, og av og til gjentok jeg min forståelse av det informantene sa for å forsikre meg om jeg har oversatt rett.

Validitet handler om hvor godt eller relevant dataene representerer fenomenet som skal undersøkes, og i hvilken grad resultatene er gyldige for det utvalget og det fenomenet som er undersøkt. Det kan knyttes til bekreftbarhet, kvalitet av tolkningen, og om den forståelsen det enkelte prosjekt fører til, støttes av en annen forskning (Bergsland & Jæger, 2014, s. 80).

Under intervjuet var jeg bevisst på å holde den røde tråden ved å passe på at vi snakket om barn med særskilte behov, og passet på at det ble ikke for generelt. Jeg følte at jeg har fått gode svar og brukte forskning fra Nordahl (2018) som nylig er publisert. Denne forskningen passer godt som eksempler om hvordan barnehagen arbeider med barn med særskilte behov og hvilke kompetanser må løftes opp. Nordahl (2018) har vist tydelige fram at de ønsker å få mer kunnskap om det området. Jeg ønsket å få det fram hvordan vi kan skape et godt samarbeid og hva som kreves av samarbeidet.

Man skal ha samtykke fra informantene. Det handler om undersøkelsens overordnede mål, at deltagelse er frivillig og informanten kan trekke seg når som helst (Bergsland & Jæger, 2014, s. 83). Informantene hadde fått et samtykkeskjema (vedlegg 1) og underskrevet at de samtykket å delta i prosjektet. Det var en misforståelse fra min side med samtykkeskjema. Det skulle gått klarere frem at informantene kunne trekke seg når som helst i stedet for å ha en frist (Bergsland & Jæger, 2014, s. 84).

3.7 Etiske retningslinjer

Behandlingen av personopplysninger er et viktig aspekt ved forskningsetikk, for at ingen skal bli krenket gjennom behandlingen av data (Bergsland & Jæger, 2014, s. 83). Alle opplysninger som kan avsløre informantenes identitet er anonymiseres (Bergsland & Jæger, 2014, s. 85). Derfor bruker jeg fiktive navn på deltakerne i bacheloroppgaven. De fiktive navnene på informantene er ”Anne”, ”Mari” og ”Lise”. Man må være forsiktig ikke å ta med for mange personlige opplysninger om barna eller deres opplegg. Som for eksempel navn

eller lokalisering av barnehage eller barn som har en sjelden syndrom som kan lett å bli avslørt (Bergsland & Jæger, 2014, s. 85). Der må man velge bort de opplysninger som kan avsløre detaljer og gjør det gjenkjennelig.

4. Analyse og tolkning av datainnsamling

I dette kapittelet skal jeg presentere resultater av undersøkelsen. Oppbyggingen av kapittelet følger barnets start og avslutning i barnehagen. Først vil jeg beskrive informantene med noen sentrale bakgrunnsfaktorer og hvilke typer avdelinger de jobber ved. Jeg har kalt informantene Lise, Mari og Anne. Her er en kort presentasjon om informantene.

Lise er både pedagogisk leder på en småbarnsavdeling og styrerassistent på en tradisjonell barnehage. Anne jobber som barnehagelærer på en basebarnehage på en storbarnsavdeling. Barnehageeier til Annes barnehage eier mange barnehager, som kalt for enhetsbarnehage. Avdelingsleder regnes som en av styrerne på hennes barnehage. Anne har 15 års erfaring som pedagogisk leder. Mari jobber i to år som pedagogisk leder på en storbarnsavdeling på en enhetsbarnehage. Hun deler sin lederrolle med en annen pedagogisk leder på sin avdeling.

4.1.1 Alt starter fra dag en

Alle tre informantene svarte med det samme at de pleier å etablere kontakt med en gang ved å ta et møte med foreldrene i oppstartsamtale. Lise fortalte om at hun snakket med foreldrene om forventninger til barnehagen og det å skape trygge forhold mellom barn, foreldrene og barnehagen. Disse foreldrene får en ekstra samtale enn de andre foreldrene. Mari nevnte ikke dette, men hos dem pleier de å etablere samarbeid med en gang når det skjer overgangen fra småbarnsavdeling til storbarnsavdelingen.

Anne fortalte at avdelingsleder har ansvar for å motta søknader om plass, og har med en ”informasjonspakke” om barnets behov og sender videre til pedagogisk leder som skal ha barnet på avdelingen sin. Pedagogiske leder leser papirene og informerer videre til personalet om barns forutsetninger, og drøfter spørsmålet om eventuelt å endre rutiner eller ansette en ekstra assistent. Informasjonspakken blir brukt til som utgangspunktet for samarbeidet med

foreldrene og eventuelt med andre instanser. Anne syntes at det er viktig å bruke tid å bli kjent med barnet og familien for at det blir lettere å akseptere enn å fordømme. Lise og Anne hevdet at det er viktig med god oppstart er å ha god dialog og bygge et godt samarbeid.

Drøfting

Her ser vi på hvordan informantene tar i mot barn og foreldrene til oppstarten. Alle tre hadde svart det samme er å etablere samarbeid med foreldrene med en gang når de har fått informasjon om barn har særskilte behov. Barnehagen har plikt til å samarbeide med foreldrene for å legge til rette for at barnet kan få en trygg og god start i barnehagen. Det gjelder i overgangene innad i barnehagen (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 23). Jeg forstår det slik alle tre har etablert gode tillitsforhold ved å ha møte med foreldrene og gi dem ekstra oppfølging fra starten av. Kristiansen (2004) sier at tillit handler om å ha tro på og forventninger om at en person skal være slik (Glaser, 2013, s. 118). Det er i tråd med det Lise nevnte om at de snakket om forventninger og ha åpen dialog. Det synes jeg er viktig å ta opp for å avklare forventninger mellom barnehagen og foreldrene om hvordan de arbeider med barn med særskilte behov. Det vil gjøre det tryggere for foreldrene når de er kjent med innholdet og opplegg. Da unngås mange bekymringer og frustrasjon i forhold til usikkerhet.

4.1.2 Mistanke om at barn har særskilt behov

Om man underveis oppdager at barnet trenger tiltak om hjelp og støtte, svarer alle tre informantene det samme på det spørsmålet om hva de gjør om de oppdager noe ved barnet. Det første de gjør er å etablere foreldresamarbeid. Lise fortalte at hun opplever det ofte positivt, men noen ganger kan være det veldig sårbart og vanskelig. Man må vise respekt og ydmykhet overfor foreldrene som har sine egne opplevelser. Man må fortelle om hva som er forskjellen mellom barnehagen og hjemme.

”Hjemme og barnehagen er to ulike arena. Mindre folk, og barn kan styre sitt eget tempo mens barnehagen er det vanskeligere å regulere sitt eget tempo siden det er flere barn og folk her. Mer behov for hvile og søvn her enn hjemme” – Lise.

Mari starter med å bruke kartleggingsverktøy som for eksempel TRAS eller Alle med og observasjoner som verktøy. Deretter utarbeider hun rapport som skal sendes til andre

instanser. De har et eget internt fagteam hvor de får gjennom saker anonymt, og vurderer om de skal henvise barnet videre eller ikke.

Hverdagssamtaler med foreldrene er viktig del av samarbeidet slik at de kan utveksle informasjon om ting som skjer hjemme og barnehagen. Anne syntes hun at det er vanskelig å få i tak informasjon om barn som ikke har diagnose når de starter på barnehagen. Så de må starte med dialog med foreldrene og møter ofte litt motstand men det handler mye om misforståelser.

Barnehagen endrer rutiner når det trengs som *”for eksempel en assistent hos individuelt barn eller støtte i som en hel gruppe som barnet kan få en fordel for”* – Anne.

Når de mistenker noe ved barnet tar de det opp i fellesskapet med personalet på basen for å dele opplevelser og tanker med hverandre og henviser saken til internt fagteam for å vurdere om henvising i følge Anne. Det er viktig å danne en god dialog med foreldrene og bli kjent med dem for å gjøre samarbeidet lettere.

Drofting

Maris avdelingen bruker kartlegging og observasjoner som verktøy for å kartlegge barnet og leverer rapport. Der vil kreve et systematisk arbeid for å gjennomføre en god rutine med kartlegging og observasjon siden dokumentasjoner må håndteres på en etisk måte (Mørland, 2014, ss. 92-93). Lise og Anne nevnte om det kan bli vanskelig å ta opp om barn har utfordringer siden foreldrene er forskjellige og det kan komme ulike reaksjoner. Der må pedagogisk leder tidlig starte med å skape en god relasjon ved å bli kjent med dem for å vite om hvordan man kan ta opp om vanskelige tema. Respekt og anerkjennelse er viktig del av samarbeidet i følge av Lise og Anne; det er det verdigrunnet som samarbeidet bygger på. Det må en pedagogisk leder kan håndtere profesjonelt ved å anerkjenne deres følelser og tanker (Glaser, 2013, s. 119). Det er barnehagelærere som profesjonsutøver som har ansvar for å bygge et godt tillitsforhold med foreldrene siden forholdet er asymmetrisk (Nordahl, 2007, I Glaser, 2013, s. 119).

4.2 Kunnskap om tverrfaglig samarbeid

Alle tre informantene, Lise, Mari og Anne savner mer kunnskap om tverrfaglig samarbeid i utdanningen. Deres kunnskap om barn med særskilte behov og samarbeid med foreldrene,

kommer fra flere års erfaring i arbeidslivet. De følte seg usikre på hva de skulle gjøre, men har fått god hjelp og veiledning av andre instanser når de trenger. Lise ønsker seg en plan som gir en ramme på hvordan de håndterer saken om noe skjer som for eksempel hvordan skal vi observere, hva ser vi etter, hva forventer de andre instanser av oss og hvilken kartlegging skal vi bruke.

Mari ønsker å få mer innsikt i hvordan man sender henvisning til andre instanser og hvordan man skriver en pedagogiske rapporter og den videre saksgangen. I Maris barnehagen har de en kontaktperson fra bydelen som de kan kontakte når de trenger, men ulempen er hvis kontaktpersonen er syk er de i sårbar situasjon. Da har de ikke en kontaktperson som kan påvirke sakens pågang. I Annes barnehage har de også et eget fagteam som er et bindeledd med barnehagen. Hun fortalte at da hun var nyutdannet var det mye usikkert om hun skal ta kontakt andre instanser eller ikke.

”å forstå at man kan få så mye hjelp, litt redd for å spørre, hvis man spør viser tydelig fram at man kan lite om ting liksom. Senere vil man innse at det viktigste er at barnet får hjelp med bruk av andre instanser. Det er ikke nok å få kompetanser om det under utdanningen” - Anne

Anne mener at barnehagen skal være flinkere til å benytte hverandres kompetanser.

Drøfting

De føler seg veldig usikre på hva de skulle gjøre, men har godt av å få hjelp av andre instanser når de trenger. Det er poenget med tverrfaglig samarbeid er å dele informasjon og hjelper hverandre med å finne løsninger eller gi veiledning. Nordahl (2018) understreker at PP-tjenesten bruker lang tid på å behandle saker som vanskeliggjør mulighetene for tidlig innsats for barn og unge (Nordahl, 2018, s. 171). Her ser vi at dersom PP-tjenesten bruker tid på å gi veiledning og råd til andre instanser, kunne det ha spart mye tid og kortere behandlingstid dersom barnehagelærere og pedagoger får mer kunnskap om det under utdanningen. Som vi ser på alle tre informantene som ønsker å få mer kunnskap om det, som vi ser at Anne var så usikker at hun brukte litt tid på å få mot til å søke etter hjelp fra andre instanser.

4.3 Involvering av personalet og ledelse

For å involvere personalet må pedagogisk leder alle informere de ansatte tidlig om barns forutsetninger slik at de får større forståelse og kunnskap om barnets situasjon. Lise fortalte om at da hun samarbeidet med en fysioterapeut, laget de en intern plan sammen. Deretter henviste hun videre til det øvrige personalet for å iverksette planen. På Lises avdelingen har barna egen primærkontakt som har hovedansvar for å lage tiltaksplan som alle skal ha kjennskap til med tanke om tilfelle denne personen som er kontakt blir syk eller borte fra barnehagen.

”Involverer personalet tidlig. De merker ofte det samme som jeg ser. Vi setter i gang med tiltak, alle er informert slik at alle gjør samme ting” - Lise

Lise forklarte at barnehagen hennes opprettet en ansvarsgruppe og holdt møte sammen med ulike profesjoner fra ulike instanser og foreldrene to ganger i året. Det er styreren som innkaller til møtet. Der går de en runde slik at alle forteller om hvordan de arbeider og forteller om deres opplevelser i møtet med barnet, og for å se helhet i barnets situasjon. Hun nevnte at barnehagen har hovedansvaret for foreldresamarbeid og kontakt mellom instanser.

Mari fortalte at de pleier å ha avdelingsmøte der de informerer om barns forutsetninger og behov. Og de gjør eventuelt en gjennomgang av nye rutiner om det trengs som for eksempel medisinsk årsaker som man må ta hensyn til. Mari fortalte videre at de opprettet et samarbeidsmøte med folk fra andre instanser for å lage et godt opplegg og god informasjonsutveksling. Det er viktig å skrive referater, som de kan vise til hvilket tiltak som er gjennomført eller skal gjennomføres.

I foreldresamtaler vurderer de hva som er nødvendig å gi beskjed om. Daglige kontakt og oppfølging er viktig å ha for å bli kjent med hverandre og utvikle trygghet. Mari nevnte også at de bruker IOP – individuelle opplæringsplan til barnet slik at de kan se gjennom hvilke tiltak som behøves før skolestart. Hun fortalte også om at det ikke er styrers ansvar for å ta kontakt med andre instanser, men styreren har ansvar for å sende bekymringsmelding og være med som støtte om det er behov for det. Hun fortalte om et barn som slet med språket, lagde de materialer med bilder for å kommunisere og utvikle det. Det er et eksempel av tiltakene de har gjort.

Hos Anne har de også eget internt fagteam hvor de går gjennom saker og vurderer om å henvise til kommunen. Det hender at saker blir anonymisert, men ønsker å informere foreldrene så godt som mulig. Anne fortalte at om de blir usikre på noe tar de kontakt med andre instanser anonymt ved bare å oppgi alder og eventuelt kjønn. Hun mener at samarbeidet mellom foreldrene og barnehagen er viktig for å se helhet i barnet, og er opptatt av å benytte hverandres kompetanser og skape tillit og samhold i blant personalet. Barnehagen er stor, og det er ikke alltid nødvendig å dele all informasjon, men akkurat det nødvendige, det som trengs. Hun opplever at det er utfordrende å fokusere på et barn når de har mange andre barn å passe på. Særlig det å skrive pedagogiske rapport for å vise hva som er gjort med tiltakene.

”Om barn får utfordringer uten diagnose, så får alle i personalet informasjon fra andre instanser om hvordan de jobber med dem og sik at barn blir mer trygt og atferd blir mer stabilt når man har mer forståelse om det” - Anne

Avdelingsleder har ansvar for å koordinere arbeid, delta i møter, godkjenne henvisning og ordner kontakt. Vi har ansvar for å skape dialog mellom samarbeidspartene, sa Anne. Avdelingslederen blir med som støtte og veilede prosessen om det trengs. Enhetsleder slipper å godkjenne alt, men er informert. Det er vi som har ansvar for å iverksette, planlegge og samarbeide med andre instanser. Det er enhetsleder som har styringsrett og organiserer, men i dag fordeler de fleste enhetsledere ansvar til enhetsleder.

Drofting

Her ser vi at det skjer mye kommunikasjon mellom personalet og ledelse rundt om barn med særskilte behov. Lise og Mari nevnte om at de oppretter en plan og eventuelt å endre rutiner når det er behov for å tilrettelegge barnet i sine daglige på barnehagen. Alle tre har nevnt om å opprette et formelt samarbeid, som for eksempel ansvarsgruppe, fagteam eller samarbeidsgruppe. hvor foreldrene skal være med. Der skal de ta opp ting om barn med særskilt behov om hvordan ting har vært og hva de skal gjøre framover. Rammeplanen understreker at foreldrene har rett til å medvirke den individuelle tilrettelegging (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 22). Her ser vi at foreldrene har rett til å være med i prosessen og ha innflytelse på tiltaket for barnet sitt.

Primærkontaktordning hos Lises avdelingen og Mari nevnte om at daglig kontakt og oppfølging er viktig for å skape trygghet. Alle tre informantene har også nevnt mye om tillit

og trygghet er viktig del av samarbeidet. Uformelle samtaler er viktig for å gjøre det lettere å skape trygghet hos foreldrene med ulike bakgrunn (Glaser, 2013, s. 73).

Det er interessant å se hvordan de lederne, styrere eller enhetsledere arbeider med å henvise saken. Det varierer fra barnehage til barnehage siden det avhenger av hvilken type barnehage det er og hvor stor den er. Der innser jeg at det er viktig å avklare med ledelse tidlig om hvilke oppgaver man har og hjelper hverandre for å belaste. Siden det er pedagogiske ledere som har tett kontakt med foreldrene og barn enn styrere og enhetsledere. Da er det naturlig at pedagogiske lederne blir involvert, men samtidig må pedagogiske lederne informere de overordnede selv om de skal ikke håndtere saken eller ikke. Det handler om kommunikasjon som er hovednøkkelen rundt hele samarbeidet mellom barnehagen, foreldrene og ledelse. Det er en av de viktige oppgaver å være leder som skal være løsningsorientert, medmennesker, målbevisst og skape en god kommunikasjon mellom personalet (Skogen, 2013, ss. 26-27).

4.4 utfordringer ved foreldresamarbeidet

Lise fortalte at foreldrene er ulike og har forskjellige forventninger. Derfor er det viktig å snakke om forventninger til hverandre, spesielt til barnehagen. Vi kan hjelpe dem å innse at hjemme og barnehagen er forskjellig og bekrefte at vi ser barnet og barnegruppen. Man har ikke nok kapasitet til å se hvert enkelt barn, men det handler om at vi ser alle i gruppa. Vi må fokusere på gruppa og ta hensyn til alles behov og forutsetninger. Når vi for eksempel får beskjed om allergi, danner vi en rutine på det, og foreldrene ønsker at vi ringer dem om det er noe. Det er for å skape trygghet for både barnehagen og foreldrene. Men det kan være utfordringer når vi mistenker noe som eventuelt bør henvises eller ta kontakt med instanser om et sårbart tema.

Foreldre er ulike, og mor og far kan se på ulike ting som utfordringer. Informanten ønsker å ha med begge foreldrene under møte slik at begge får samme informasjon samtidig og som kan tas opp til diskusjon hjemme.

”Hva med foreldrene er skilt?” spør jeg informanten.

” Da må vi høre med dem om hva de ønsker, og kanskje ha samtale hver for seg” er svaret.

”*Barnehagen ønsker ikke å være mellommann. Det viktigste er å gi dem informasjon og fokus på barnets beste*”. Lise har ikke opplevd noe motstand fra foreldrene, men har kollegaer som

opplevde det. Man må bruke tid på å overtale foreldrene og få dem å innse at det er nødvendig for barnets beste.

Mari snakket om at det er tid og rom at det er utfordrende med å finne tid og rom til hverdagssamtale. Hun synes at hverdagssamtale burde få mer tid og sted for å snakke om ting som skjer uten at barna er tilstede, men det er vanskeligere når det er lite bemanningen. Hun mener at man må være forsiktig om at hva man sier foran barnet, man må bruke en slags kode for at barnet skal ikke forstå hva som ble sagt om dem. Det som er risikabelt er at det kan oppstå misforståelse.

”Ikke nok tid til å fortelle om positive ting som barnet har gjort” – Mari.

Hun føler at det er vanskelig å få fordypet ting når andre forelder og har barn til stede rundt seg, man må finne et rom for å få gjennomført fordypende samtale.

Anne fortalte at man skal være flink til å snakke med foreldrene og ufarliggjøre ting ved å forklare om konsekvenser. De kan være i motstand, og noen er overbeskyttet og krever overdrevet mye av barnehagen. Hun fortalte en historie om et barn som manglet en kroppsdel og om foreldrene var veldig fokusert på denne delen som mangler og var veldig bekymret over at barnet ble mobbet. Det var en kamp mellom meg og foreldrene fordi jeg er realistisk og kjemper for barnets beste. Selv om barnet mangler en kroppsdel betyr ikke det at barnet blir mobbet på grunn av det. Det barnet har jo godt språk og sosialkompetanse.

Hun fortalte til foreldrene om at barn mobber av ulike årsaker, for eksempel, briller eller hårfarge. Det handler om å balansere mellom frykt og mot og dele ulike perspektiver. Hun opplevde også at hun fikk mange krav fra foreldrene som for eksempel å gjøre barn med allergikerne mer syke enn de egentlig er at barnehagen må be om legeattest for å få bevist på det. Man ønsker ikke å angripe dem men har fokus på til barnets beste. Man må tilpasse seg dem ved å ha en god dialog og vær forsiktig på hva man sier. Som for eksempel å beklage seg, men man kan ikke ta med saken videre for man ønsker å få legeattest. Hun fortalte også om at vegankost og gluten er utfordrende hos småbarn som vokser og ha nok med energi. «Vegetarianer er greit, men veganer er det mest vanskeligste». Det er mye etiske spørsmål rundt det med tanke på om barnehagen fokuserer på til barnets beste i følge Anne.

Drofting

Alle tre har opplevd ulike utfordringer med å samarbeide med foreldrene. Lise mener at kommunikasjon, trygghet og kontakt er viktig at slik at foreldrene skal føle seg trygge. Det var til nyttig å se hva hun svarte om skilte foreldrene, at de lytter til deres ønske hvordan barnehagen og foreldrene samarbeider og alle har rett til å få like mye informasjon. Man skal være nøytralt for deres forhold, men fokuserer på barn. Forventninger og kunnskap hos foreldrene er forskjellige, så barnehagen må tilpasse seg til hver enkelt med respekt (Mørland, 2014, s. 97). De tre informantene har et annet perspektiv enn foreldrene, for de har et samfunnsmandat som de må forholde seg til å jobbe for barnets beste (Barnehageloven, 2017, § 1). Det er for ivaretar barnet som subjekt (Tholin, 2015, s. 77).

Mari snakket mye om tid og rom siden hun opplevde at hun har hatt for lite tid med hverdagssamtaler med foreldrene under hente-situasjoner. Man må prioritere å ta opp ting som er utfordringer og problemer siden det er det man tenker mest på der og da, det kan føre til at man kan glemme hva som er positive ting som barnet har gjort. Med tanke om at et godt samarbeid og god kommunikasjon mellom barnehage og foreldre er grunnleggende for barnets trivsel og utvikling (Glaser, 2013, s. 73). Det handler om å forsterke samarbeidet om foreldrene er bedre kjent med barns utvikling på barnehagen. Det kan gjøre det lettere å kommunisere med barnet som har lite språkkompetanse om foreldrene har fått informasjon som de kan bruke det som utgangspunkt til samtale med barnet sitt. Der kan man se som en fordel med tanke om språkutvikling hos barnet.

Anne snakket mye om at kommunikasjon er viktig at det blir ikke misforståelser eller møte i motstand når ting kommer ikke frem på riktig måte. Der må man være profesjonelt og vær tydelig med å kommunisere med hverandre for å gjøre det lettere å samarbeide på en god måte. Hun fortalte mange historier som hun hadde kjempet for barns beste, som en slags advokat for barn. Det er mye som jeg må tenke meg om hvordan jeg møter disse situasjonene som hun støtet på. Man skal også se det positive hos barnet, ikke bare det negative som Anne fortalte om den mangle kroppsdelen (Glaser, 2013, s. 123).

4.5 utfordringer ved tverrfaglig samarbeid

Lise fortalte at hun opplevde en stor forskjell mellom barn som har diagnose fra før og å oppdage noe etterpå siden saksprosessen går mye raskere med barn med diagnoser enn å starte med tiltak med barn uten diagnose. Det tar veldig lang tid å behandle saker til barn uten diagnose, som kunne være fram til på slutten av barnehageårene. Hun fortalte også om at PP-tjenesten krever at man må gjennomføre et tiltak som kalles for pedagogisk arbeid før å henvise til dem. Det kan være konkrete ting som bilder, tegn og tale eller voksentetthet. Om det ikke fungerer henviser de videre til PP-tjenesten. Lises barnehage får besøk av en spesialpedagog i mellom og kommunen skal ansette en spesialpedagog til alle barnehagene i løpet av året. Får besøk av PP-tjenesten for å observere og barnehagen har en egen visjon som de bruker som metode.

Mari fortalte at hun synes at det er vanskelig å vite hvem vi tar kontakt med, og hvilke sammenhenger som de ulike jobber med. Det er vanskelig å finne frem til den rette personen som behandle saker og gi riktig hjelp. Hun fortalte at Barne- og familietjenesten ønsker at de skal bruke et skjema om familie som de har oppfølging for. Men opplever at alle instanser er imøtekommende og møtt med forståelse, og ikke opplevd noe motgang ang samtykkene fra foreldrene.

” De har jo det travelt og mange saker enn hvert enkelte kan håndtere. Det går dessverre utover barna. det tar lang tid før de kommer hit”. – Mari

Anne nevnte også om at det er vanskelig å gjøre noe med at søknadsprosessen er lang og tung. Men hun opplever det som positivt når hun får kontakt med andre instanser. Hun har opplevd utfordringer med en instans som er ”låst”, ting vil vært lettere å følge opp om flere er åpne. Hun nevnte at når det skjer noe alvorlig hjemme blir barnehagen kontaktet av politiet.

”Det er viktig å bli kjent med barn og familie uten å stemple dem” - Anne

Det trenger ikke alltid være noe feil med omsorg hjemme for eksempel. Informanten sier at vold er lettere å oppdage enn omsorgssvikt. *”Føler at det går greit, men opplever misforståelser i blant. At vi må være flinkere til å fortelle tydelig om barnet og vise at vi vil hjelpe barn”* – Anne om foreldresamarbeid om henvising barnet til andre instanser.

Foreldrene kan bli litt frustrerte, men det er viktig å gjøre noe med det. Hun opplever også at behandlingstid går raskere i dag enn før.

Drofting

Alle tre informantene har gitt inntrykk på at de har positive erfaringer med å samarbeide med flere instanser selv om saksprossen tar lang tid. De tok kontakt for å be om veiledning og råd, så får de det hjelp som de trenger. Det er et interessant funn ved å høre om hva som er forskjellen mellom barn med særskilt behov fra før og når de oppdager noe ved barnet som har utfordringer og problemer underveis. En enorm forskjell er at saksprossen tar så lang tid til barn som blir oppdaget underveis, enn barn som har blitt vedtatt av sakkyndig vurdering før barnehagestart. Der har jeg begynt å lure på om det kan gi konsekvenser om barnet får ikke hjelp i tide, som vil påvirke når barnet starter på skolen. Rapporten viser også seg at det er kun 4 av 10 barn med behov for særskilt tilrettelegging får hjelp (Nordahl, 2018, s. 216). Her ser vi at det er et problem å gi nok hjelp i tide før de går til en ny overgang som kan gi store konsekvenser. ” En stor andel av barn og unge med behov for særskilt tilrettelegging møter i hverdagen ansatte i skole og barnehagen uten pedagogisk kompetanse” (Nordahl, 2018, s. 216). Der spiller det en stor rolle om barn vil få hjelp i tide av andre instanser om barnehagen har bemanning med nok pedagogisk kompetanse. Det har mye å si om kvalitet på opplegget for å tilrettelegge. Kvaliteten på tjenesten er det viktigste grunnlaget for et slikt samarbeid med hensyn til barna og deres familier (Børhaug & Moen, 2014, ss. 102-103).

4.6 Overgangen til skole

Alle tre informantene fortalte at de starter med å etablere samarbeid med rektor halvt år før skolestarten. Rektoren deltar i ansvarsgruppemøte for å få mer innsikt i hvordan barnehagen, foreldrene og andre instanser arbeider med barn. De har plikt til å bli kjent med barnet, ifølge av Anne. Lise forteller at de fikk også besøk av SFO-leder på det siste møtet. Primærkontakt får å være med barnet til skolen på den første uken og barnet får flere besøksdager for å bli kjent med skolen. På det generelt må vi føre opp et skjema og ha samtaler med hvert enkelt barn. Det krever samtykke fra foreldrene for å gi opplysninger til skolen. Mari fortalte at de etablerer samarbeid med skolen, men det avhenger av hvilke utfordringer og ressurser barnet trenger. Hun opplever at det er betryggende å få kontakt med skolen slik at man får å vite at barnet blir tatt godt imot. Anne sa at de tilpasser seg å gi mest hjelp og støtte etter barns behov.

”Vurderer om man må fortelle skolen eller ei for ikke å stemple barn som for eksempel atferd eller mindre alvorlige ting” – Anne

Drøfting

Alle tre informantene etablerer samarbeid med rektor på halvt år før skolestart, der får rektoren delta på ansvarsgruppemøte. De skal bli kjent med eleven og ha tilrettelegging på plass før skolestart. Det avhenger hvilket behov barnet har, så barnehagen og skole har plikt til å samarbeide slik at overgangen fra barnehage til skole skal god og trygg som mulig (Moen & Svendsen, 2014, s. 111). Man kan ikke bruke samme opplegg på barn som har ulike behov, siden det avhenger av individuelt behov og personlighet (Moen & Svendsen, 2014, s. 111). Overgangen fra barnehage til skole kan være ekstra sårbar for barn med særskilte behov (Moen & Svendsen, 2014, s. 110). Inntrykkene som de tre har gitt meg som viser at samarbeidet mellom barnehage og skole fungerer bra, siden det er et pliktig samarbeid. De handler på ulike måter som avhenger av behovet og man skal se på verdier hos barnet som subjekt.

4.7 Et godt tverrfaglig samarbeid innebærer

Lise mener at et godt tverrfaglig samarbeid er viktig å skape trygghet og godt samarbeid med foreldrene med et åpent dialog og gode samtaler. Flere møter underveis og ha en fast dag i måned med besøk av PP-tjenesten som hun opplever som veldig nyttig. Saksprosessen tar tid, men likevel får vi gode veiledning og råd.

”Ønsker at barnevern skal vise fram litt annerledes måte siden det kan oppleves som skremmende for foreldrene på grunn av hvordan medier uttrykker seg på”. – Lise

Barnevernet har andre oppgaver som hjelper familie som for eksempel å gi veiledning og råd til familier som trenger hjelp, hjemmebesøk om det er nødvendig og å være en familierådgiver for å hjelpe familie som har utfordringer som for eksempel å sette på grenser og være tydelig voksen, i følge Lise.

Mari mener det vil være til nyttig om det starter med utdanning, som tilby tverrfaglig samarbeid som tema. Ønsker at barnehagen skal ha en fellesfagdag eller planleggingsdag om

det for å møte profesjoner fra andre instanser for å få mer innsikt på hva de jobber med og noe med felles plattform. Fagteam er en god mulighet, og ønsker at foreldrene skal ta seg god tid til å lytte mer om dagen til barnet både positive og utfordringer. De skal ta initiativ ved å spørre eller ta kontakt. Hun ønsker også at de fra andre instanser skal være mer tydelige på at hvem som er kontaktperson, hvem gjør hva og hva man forventer av enkelte.

Anne mener at det er viktig å ha tillit til hverandre og søker etter andre kompetanser for å hjelpe barn. Man skal ikke være redd for å spørre om hjelp. Alle er ulike og målet er for å hjelpe hverandre og bruke andre som f.eks fysioterapeut, Ikke vær redd for det!

Drøfting

Kommunikasjon er fortsatt viktig, hvordan vi barnehagelærere viser oss fram til foreldrene har mye å si. Man skal være en verdibasert leder ved å være åpen og skape en trygg relasjon mellom barnehage og familie (Gotvassli, 2013. s.121). Lise nevnte noe om at hun ønsker at det skulle ha vært et annerledes bilde av barnevernet enn det har blitt vist fram i medier i dag. Det kan være kunnskap om andre instanser som kan hindre å gi nok hjelp til barn. Fagdag og planleggingsdag er et fint utgangspunkt til å bruke dagen på å bli kjent med andre instanser. Der kan alle ansatte delta, slik at alle får faglig oppfylling. Som rammeplanen sier at personalet skal være faglige oppdatering (Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, 2017, s. 14).

Avslutning

”Hvordan kan pedagogisk leder etablere et godt tverrfaglig samarbeid med foreldre/foresatte til barn med særskilte behov?”

Det finnes ikke et konkret svar på problemstillingen, men det handler om hvordan vi kan gjennomføre et godt tverrfaglig samarbeid med foreldre/foresatte til barn med særskilte behov. Som vi ser på er det mange likheter og ulikheter blant informantenes erfaringer om samarbeidet. Kommunikasjon er hovednøkkelen for samarbeidet. Om kommunikasjonen er dårlig mellom foreldrene og barnehagen vil samarbeidet ikke fungere eller om det går dårlig mellom barnehagen og andre instans vil det ikke funke. Jeg la merke til at det er mange lovverk som vi må forholde oss til når vi starter med samarbeidet. Når kan taushetsplikten brytes, når skal foreldrene samtykke og hvilket hjelp har barn med særskilte behov rett på?

Formålsparagrafen; ”Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og dannings som grunnlag for allsidig utvikling...” (Barnehageloven, 2017, § 1) som tilsier at barnehagen har plikt til å samarbeide med foreldrene, det er noe vi kan ikke unngå. Om barnehagen ønsker å henvise saker til andre instanser krever det samtykke fra foreldrene. Det kan bli utfordrende siden det kan bli en følelsesmessig prosess, så der ser jeg at å være en verdibasert leder er viktig rolle som del av samarbeidet. Man skal respektere hverandre og samarbeider målrettet for barnets beste.

Det har mye å si hvilken kompetanse personalet har for å følge opp barnet. En rapport konkluderte med at det er 4 av 10 barn som fikk særskilt hjelp, og statistikken viser til at de fleste barn får hjelp når de går på ungdomskolen (Nordahl, 2018, ss. 216-217). Det er bekymringsfullt, som Lise om at de ventet på å få hjelp helt fram til slutt. Til barnet gikk ut av barnehagen. Det som ikke fungerer godt, skyldes mangel på tid. For barn handler det om her og nå *human being*, for oss handler det om framtiden, *human becoming* (Tholin, 2015, s. 77).

Ekspertgruppen (Nordahl, 2018) anbefaler at spesialpedagogiske emner med vekt på forebygging og tilpasset opplæring må vektlegges sterkere i barnehagelærer- og grunnskolelærerutdanningene” (2018, s. 167). Jeg håper at det blir mer fokus på tverrfaglig samarbeid i utdanningene framover, siden vi har sett på at de tre informantene ønsker seg mer av det. Jo raskere, jo tidligere innstas vil det bli for barn og familie.

Referanseliste

- Askland, L. (2011). *Kontakt med barn. Innføring i barnehagelærerens arbeid på grunnlag av observasjon*. (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- *Barneloven*. (2017). Lov om barn og foreldre av 8. April 1981 nr. 7. Lastet ned: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>.
- *Barnehageloven*. (2017). Lov om barnehager av 17. Juni 2006 nr. 64. Lastet ned: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>.
- *Barnevernloven*. (2017). Lov om barnevernstjenester av 17. Juli 1992 nr. 100. Lastet ned: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100> .
- Bergsland, M., D. og Jæger, H. (red). 2014. *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Børhaug, K. og Moen, K.H. (2014). *Politisk- administrative ramme for barnehageledelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving*. 6. Utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Glaser, V. (2013). *Foreldresamarbeid. Barnehagen i mangfoldig samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Glavin, K. og Erdal, B. (2017). *Tverrfaglig samarbeid i praksis. Til beste for barn og unge i kommune-Norge*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Gotvassli, K. (2013). *Boka om ledelse i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hennem, B.A. & Østrem, S. (2016). *Barnehagelæreren som profesjonsutøver*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Johannessen, A., Tufte, P.A. og Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (5. Utg). Oslo: Abstrakt forlag.

- Larsen, A. K. (2007). *En enklere metode. Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Moen, K. H. og Svendsen, A. (2014). Det offentlige hjelpeapparatets organisering, oppgaver og saksbehandling. I Sjøvik, P. (red.). (2014). *En barnehage for alle. Spesialpedagogikk i barnehagelærerutdanningen*. (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Mørland, B. (2014). Barnehagen – en del av det profesjonelle støtte- og hjelpeapparatet. I Sjøvik, P. (red.). (2014). *En barnehage for alle. Spesialpedagogikk i barnehagelærerutdanningen*. (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordahl, T mfl. (2018). *Inkluderende fellesskap for barn og unge. Ekspertgruppen for barn og unge med behov for særskilt tilrettelegging*. Bergen: Fagbokforlaget. Hentet fra: <http://nettsteder.regjeringen.no/inkludering-barn-unge/files/2018/04/INKLUDERENDE-FELLESSKAP-FOR-BARN-OG-UNGE-til-publisering-04.04.18.pdf>.
- *Rammeplan for barnehagen. Innhold og oppgaver*. (2017). Oslo: Pedlex.
- Sjøvik, P. (2014). Tiltak for barn med særskilte behov i et historisk perspektiv. I Sjøvik, P. (red.). *En barnehage for alle. Spesialpedagogikk i barnehagelærerutdanningen*. (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skogen, E. (2013). Ledelse i barnehagen. I Skogen, E. (red.). , Lundestad, M., Haugen, R. Og Slåtten, M. V. (2013). *Å være leder i barnehagen*. (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tholin, K. R. (2015). *Profesjonsetikk for barnehagelærere*. Bergen: Fagbokforlaget.